

TORCÓ

Veïnat i antic llogaret de Bages, agre. a Artés, uns 5 k. a l'E..

PRON.: *turkó*, avui queden el mas dit *Turkó* de Dalt, i un casalot *Turkó* de Baix, i entremig una renglera de cases conegudes per «*Carrer de Turkó*», 1936 (ix, 175; x, 5), en què vaig passar-hi anant d'Oió cap a Osona.

MENCIONS ANT. 919: «vallem q. d. Artesse cum finibus --- de rivo de Olone, qui funditur in Rivolato [el Relat o Gavarresa], --- per ipsos montes, super villa Torcona, usque in Balzorubio [saltant de Malrubí] --- ad fracturam --- qui discurrit in Lubricato ---» (Udina, *Arch. Cond. S. IX*, p. 114). Identificació que ja vaig demostrar en E.T.C. (II, 267). És un precepte reial d'acord amb el Comte Guifre I reproduït l'any següent, tots dos, ara en *Cat. Car. II*, 297.14 i 298.205; 972: «Minorisa, in valle Artesse --- Torcone --- vinea Embolados ---» (*Dipl. Cat.* 20 *Vic*, 348, § 972).

ETIM. Nom pre-romà, no ibèric sinó de parentiu europeu, cèltic o pre-cèltic.

I. Holder registra un NP semblant: *Turconos Cantorix* (2n. membre òbviament cèltic), trobada en el Gran Saint-Bernard i un *Turco* en una altra de St. Vallier, S. VI; nom que ell identifica amb el nom cèltic del verro (II, 1995) que trobo més aviat en una variant TORKO- o TORGO- d'on TORGIA, ètímon de *truja* (veg. l'art. del *DECat*). Però també troba un nom que llegeix *Turcna*, en una inscr. trobada cap al Po, a Este, lectura només aproximada, perquè està en l'alfabet sil·labari venètic. És a dir, indoeuropeu, però no cèltic, més aviat sorotàptic.

II. D'altra banda essent un nom hispànic és natural relacionar-lo amb l'arrel pre-romana hispànica de l'adj. *terco*, *terc*, que s'explica per un adj. *TERCOS 'dur, fort, rígid' (*DCEC* IV, s. v.; i *DECat*, *terc*, *enter*: III, 388a27, 37 ss.); del qual ve el NL *terc* *tercui* (contrastant amb *Tendruí*; veg. l'art. supra), pròpiament 'terra dura, terraforat'. D'origen certament sorotàptic també, i que relacionem amb el genov. ant. *terca* 'marge alt d'una sèquia', amb derivats pre-romans: *tercolium*, *tercerium*, *tergorium* 'ermot', 'carrerada' (*DCEC* IV, 428a30-53; *DECat* III, 391b55-37). Mots lligurs, doncs sorotàptics.

Llavors, en paral·lel a *Tercui* i a aquests *tercolium* etc., podem suposar un ètímon per al nostre VILLA *TERCONA, formació adjectiva aplicada a aqueixes terres seques, terraforats de l'Alt Bages, que sofriria l'assimilació en *Torcona* igual com *fenoll* > *fonoll*, *ferrolla* > *forrolla*.

Tordell, V. Tordera

TORDERA: Font Tordera, riu i vila de TORDERA, TORDERES, riu TORDELL

En la FONT (o Fonts) TORDERA es troba l'ori-

gen, i veritable explicació de tots aquests noms: és sabut que els tords acuden a grans vols a abeurar-se a les fonts fresques, i sobretot les gelives de les grans muntanyes.

1) Font Tordera, la més alta del riu de La Vansa, afl. esq. del Segre, en un elevat replec de la gran Serra del Cadí, te. Josa.

2) Font Tordera (o Font de Tordera) a l'obaga de la gran serra gironesa de Rocacorba (te. Pujarnol) (XLIV, 130).

Ja veurem com és també semblant l'origen del nom de Torderes, poble rossellonès. Així mateix:

3) Font Tordera o de Tordera, en els alts del Montseny, muntanya amunt de l'esgl. de Montseny, ja prop del Coll de St. Marçal, com nom col·lectiu de les dues grans deus que hi brollen: des d'on el nom s'estengué riu avall —com passa amb tants noms de rius: l'*Aude*, *Tec*, *Valira*, *Noguera* etc. Del riu prengué el nom, ja al peu del Montseny, la vila de *Palau-Tordera*, i a la fi la de *Tordera*, ja prop del mar. El riu sembla ser el *flumen Larnum*, anomenat per Plini (després de *Baetulo* i *Iluro*, seguit per *Blandae*) (del nom del qual semblen derivar els *Λαρτολήται* citats per Estrabó) (ed. Didot I, 132), però res no ha quedat d'aquests noms.

4) Tordera és nom de riu femení: «es Pla de sa Tordera», «de la Tordera», Ruyra (o. c., 524a; *Entre Flames*, p. 38); i la *turdéra* oïa jo sempre als vells (p. ex. a Tordera, 1923); «el delta de la Tordera, des del *Navà* fins a la mar, era una terra tan fresca que no necessitava pas regar-se» (id., o. c., 944a); i des de sempre: «una legua antes de llegar a Blanes, hay unos bancos de arena --- de Sta. Susana: es causa de ellos un río --- llamado la Tordera» (c. 1635: Alonso de Contreras, *Derrotero*, B. Acad. Esp. cxc, 161).

MENCIONS ANT. 848: rivo *Tordaria* (*Cat. Car.* II, 71.12); 862: id. (*Cat. Car.* II, 67.7, 199.13, 357.29); 878: *Tordaria*, també del riu i no de la vila, en *Esp. Sagr.* xxiv, 13 ss.; 984: flumine *Tordaria* (*Cart. St. Cu.* I, 136); 998: palanca [de la] *Tordaria* (ib. I, 280); 1045: «in rivo *Tordarie*» (Montoliu, *BDC* IV, 13, treball frívol quasi tot, quant a etimologia); 1345: *Tordera* (Font Rius, § 377, p. 597); S. XII (?) o 1345: «in flumine *Tordaria* afr. de *Montsorium*» (CCandi, N. H. de St. Hilari, p. 3); 1370: «de Tordera ensà», doc. de St. Celoni (*BABL* XII, 129).

4 bis) De la vila. Pron.: *turdéra*, gent.: *torde-rencs*. 977: «eccl. S. Stephani --- in valle *Tordaria*» (Villan., *Vi. Li.* xv, 236); 1171: Sti. Guillemi de *Tordera* (*Cart. de Poblet*, p. 59); 1185: *Torderia* (Kehr, *Papsturk.*, 515); 1196: *Tordaria* i Fogars de Tord., en el *Cart. de Roca-rossa* (Arx. Solsona); 1246 i 1362: *Par. S. Steph. de Tordaria*: del Mon. de Breda (*Llibre Verd*); 1359: *Tordera* (*CoDoACA* XII, 133); cf. Monsalv. (xvii, 175), i Alsius (*Nom.*, 224).

4 ter) PALAU-TORDERA. Abans se n'havia dit *Vidamenya*, però el nom definitiu ja apunta en el S. x. 986: «*villam Vitdameniam* q. voc. *Palatium* in valle *Dordaria*» (*Cart. St. Cugat* I, 146.5f.), és un pre-